

Špačková, Stanislava

Vymezení základních pojmů a problematických aspektů

In: Špačková, Stanislava. *Rusko-česká ekvivalence propriálního lexika : vlastní jména v překladu*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2017, pp. 17-19

ISBN 978-80-210-8687-6; ISBN 978-80-210-8688-3 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/137135>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

2 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ A PROBLEMATICKÝCH ASPEKTŮ

Překlad jakožto kulturní fenomén má více významů, a můžeme tak sledovat a analyzovat:

- překlad (překládání) jako činnost/proces – v tomto případě je překlad původním tvořením;
- překlad jako výsledek (text) – zde je uměleckou reprodukcí;
- překlad jako prostředek komunikace (mezijazykové, mezikulturní) (Straková 1994: 11).

Pro účely translatologické onomastiky je zásadní bod třetí, neboť právě mezijazyková a mezikulturní komunikace probíhá nejen v oblasti překladu, ale i v oblasti původního tvoření.

„Překlad z hlediska teleologického, tj. z hlediska svého cíle, je komunikační proces: cílem překladu je sdělování. Překládání z hlediska pracovní situace překladatele v každém okamžiku jeho práce (tedy i z hlediska pragmatického) je rozhodovací proces (překladatel se neustále rozhoduje mezi určitým počtem alternativ). Překlad není jen pouhá záměna jazyka, ale funkční záměna jednotlivých prvků. Překlad je překódováním významu a výrazu. Překládají se nejen jazykové znaky, ale i znaky vyšší sémiotické roviny obsažené v textu“ [Hrdlička 1998: 42].

Z Hrdličkovy definice jsou důležité především předposlední dvě věty: *Překlad není jen pouhá záměna jazyka, ale funkční záměna jednotlivých prvků. Překlad je překódováním významu a výrazu.* U vlastních jmen jsou totiž více než u apelativ *význam* a *výraz* těsně propojeny a častěji tu má forma větší váhu než obsah. Toto je možné ilustrovat na třech následujících (smyšlených) větách:

- Firma *Tesla* se rozhodla ukončit výrobu zastaralého typu televizoru.
- Starosta obce *Křoví* rozhodl o stavbě nové radnice.

- Ředitel *První investiční banky* prohlásil, že akcie firmy jsou na vzestupu.

Propria ve všech třech větách mají odlišnou povahu. V prvním případě VJ nese žádnou významovou hodnotu, při jeho převodu proto měníme pouze jeho formu. Proprium z druhé věty již význam nese, při převodu do nového jazyka však informace o významu obvykle není (kromě umělecké literatury) pro celkové vyznění textu relevantní a přenesena být nemusí. Proprium ve třetí větě má sémantickou hodnotu, kterou je potřeba zachovat, neboť je důležité, že tuto větu pronesl právě ředitel banky. Z toho důvodu také obvykle nemluvíme o *překladu* proprií, ale o jejich *převodu*.

Aby bylo možné pochopit, jak se převod vlastních jmen liší od překladu jmen obecných, je potřeba stanovit, co to vlastní jméno je a z čeho se skládá.

Vlastní jméno je speciální jazykový prostředek mající charakter substantiva nebo pojmenovacího spojení, jehož funkcí je označovat jedince, jednotlivinu nebo jako individuum chápané množství, odlišovat je od ostatních jedinců nebo jednotlivin dané třídy a identifikovat je jako jedinečné objekty (*Jan, Puntla, Plzeň, Kouzelná flétna*). Od obecných jmen (apelativ) se liší především častou absencí nebo irelevantností sémantické hodnoty. Nemají proto (většinou) charakterizační schopnost (kromě tzv. nomen omen). K označovaným objektům se vztahují zejména na základě individuální, společenské a dobově podmíněné konvence. Mezi proprií a apelativy není ostrá hranice (Karlík, Nekula, Pleskalová 2002: 205).

Podle bilaterální teorie jazykového znaku jsou lexikální jednotky tvořeny výrazovou a obsahovou rovinou. Výrazovou rovinou se rozumí vnější forma lexikální jednotky, tj. jeho zvuková nebo grafická podoba, obsahová rovina představuje složku sémantickou (významovou), tzn. co daná lexikální jednotka označuje (znamená). Obě tyto roviny jsou přítomny u většiny apelativ a při překladu je primární rovina obsahová, neboť sděluje novou informaci. Při hledání nejvhodnější metody převodu proprií však bilaterální dělení není konečné. Pojmenovací jednotku je potřeba rozdrobit ještě dále a stanovit pojmy vnitřní forma, vnější forma a obsah.

Vnější forma (signifiant, označující) má dvojí charakter: a) **grafickou podobu** (to, jak se slovo v určitém jazyce píše); b) **podobu zvukovou** (jak se v daném jazyce vyslovuje). Vnější forma lexikální jednotky (především ta grafická) je záležitostí zcela explicitní, poměrně neměnnou (ve svém jazykovém prostředí) a snadno dostupnou díky svému grafickému znázornění. Při písemném převodu mezi ruštinou a češtinou je zachovávána pomocí transkripce, transliterace či grafické transplantace; při tlumočení bývá zachována automaticky, pokud nedojde ke zkomolení vlivem nesprávné výslovnosti.

Vnitřní forma (kompozice) vyjadřuje způsob, jakým byla lexikální jednotka vytvořena (například „spojení podstatného a přídavného jména“ nebo etymolo-

gické či asociativní pozadí onyma), a vychází tedy z etymologického původu slova a vnitřního uspořádání či způsobu jeho slovo tvorby. Je-li její zachování důležité, nejčastěji se pro převod používá metoda tzv. kalkování (podrobný popis metody viz kapitola 5).

Obsahová stránka jazykové jednotky (denotát, signifié, označované, sémantický plán) je subjektivní, protože na základě historické a životní zkušenosti a různosti kulturního prostředí vnímáme u velkého množství lexikálních jednotek spíš jejich konotativní význam. I když i v obecné translatoologii může rozdíl mezi denotativním a konotativním významem zapříčinit překladatelský problém, většinou se překladatel může opřít o to, že a) od lexikální jednotky se všeobecně očekává, že nějaký význam má, protože hlavním cílem komunikace je sdělování nové informace; b) v překladovém slovníku je možné nalézt význam, o který je možné se při překladu opřít. U vlastních jmen mají obsahovou složku pouze některá (tzv. apelativizovaná) propria a někdy může být sporné, zda je, či není vhodné ji při překladu zachovat.

Vnitřní a vnější forma tvoří společně s obsahem VJ ve výchozím jazyce kompaktní nerozdělitelný celek. Tento celek se však při převodu do nového jazyka rozpadá, protože není možné přenášet zároveň kompoziční, fonetickou, grafickou a významovou složku slovního znaku. To, které ze složek propria dá překladatel či autor textu s cizojazyčnými proprii přednost, závisí na žánru psaného/překládaného textu, typu samotného onyma a jeho funkci v textu. Při přenášení propria do nového jazyka vždy musí dojít k rozhodovacímu procesu, během kterého překladatel volí, která ze tří (respektive pěti) složek propria je pro cílovou funkci textu nejdůležitější a má být (mnohdy na úkor ostatních) zachována.